

Kongl. Maj:ts och Rikets Bergs Collegii
 Utslag angående tillökning af Alun Pannor
 Wid det i Österplana Sockn och Skaraborgs
 Lähn belägne Hönsätters AlunWerk Gifwit
 Stockholm den 9de November 1797.

Sedan i anledning af Kongl. Maj:ts Nådige skrifwelse den 6 Augusti 1766, Kongl. Collegium medelst utfärdadt Privilegium af den 17. October 1768, tillåtit förre ägaren af ofwannämnde Hönsätters Alunwerk, att med betjenande af wed få tillwerka Alun, och i sådant ändamål, få till en början inrätta twenne Enckla Pannor samt derefter medelst Utslag den 17 Martii 1787 i anledning af Alunwerks Egarens uti förstnämnde Privilegio intagne förbehåll, bewiljat honom tillökning af twänne Pannor, i afseende på skogstillgången; så har genom en till Kongl. Collegium angifwen skrift Hofjunkaren Wälborne Bengt von Hofsten, anmält, det han såsom nu warande Egaren till samma Alunwerk, igenom förändring af Pannornas och ugnarnas anläggning, i likhet med hwad wid Garphytte Alunwerk brukas, skall hafwa försökt, att drifwa Kokningen endast med sielfwe Alunschiffen; Och som Hofjunkaren dymedelst haft tillfälle erfara, huru detta nyttiga Werk, utan åtgång af Wed kan drifwas, samt tillräcknelig och för ändamålet tienlig Alunschiffer finnes å dess egna ägor, så har HofJunkaren anhållit, att utom de ofwannämde tillåtne fyra Pannor, få tillöka Alunverket med fyra Pannor, hwarjemte HofJunkaren uti en sednare ingifwen skrift förklarar dess afsigt wara, att ej mindre för desse nu sökte, än de förut Privilegierade Pannor nyttja endast Schiffer i stället för Wed till bränsle, utom det ris, som till Schiffens påtändning är nödigt, dock har HofJunkaren förbehållit sig, att om i en framtid sådane uptäkter emot all förmodan med förbättring af ugnar och de till kokningen hörande Inrättningar möjeligen skulle kunna påfinnas, som werkade till en större förmån att bruka wed, än hwad med Schiffer kunde förrättas, HofJunkaren i sådant hänseende måtte wawrda bibehållen wid de förra priwilegierna såsom allena grundade på egne Frälseskogar. Och har HofJunkaren förbundit sig att i händelse af bifall till denne dess gjorde ansökning wid hela Alunwerkets förlust, ej därtill nyttje någon wed.

Denne ansökning har Kongl. Collegium i behörigt öfwerwägende tagit; och aldenstund Hofjunkaren von Hofsten förklarar dess åstundan wara, att, till Alunkokningen ej mindre för de Fyra förut privilegierade, än till de nu sökta Fyra Pannor wid Hönsäteer endast betiena sig af Schiffer till bränsle i stället för wed, utom hwad som till Schiffens påtändning erfordras; Fördens skull, och då således icke nu kan blifwa fråga om någon wedtillgång, pröfwar Kongl. Collegium skälgt medelst detta dess öppna Utslag, som äger Privilegii Kraft, tillåta Hönsätters Alunwerks Egare, att wid berörde Werk tillöka Fyra Enkla Pannor, så att Alunkokningen hädanefter och alt framgent må förrättas med Åtta Enkla Pannor. Dock får Alunkokningen wid detta Werk intet wed nyttjas wid det, enligt AlunWerks Egarens eget begifwande, utsatte Bot af Privilegiernas förlust i fall han dermed skulle beträdas; och widkommand HofJunkarens gjorde förbehåll ett i händelse omständigheterna framdeles skulle dertill föranleda, att Alunwerks Egaren skulle finna sig föranlåten tillgodo njuta det gamla Privilegiet, han i det fallet måtte äga rättighet att nyttja wed till kokningen, så må sådant efter förut hos Kongl. Collegium gjord anmälan, wara Alunwerkes Egaren obetagit, i anseende till de Fyra förut privilegierade Pannor; men dock med förbud, att till Alunkokningen betiena sag af de nu tillökta Fyra Pannor, hwilka då komma att ödeläggas.

Det wederbörande till efterrättelse länder.

Den härmed icke åtnöjes har likmätigt Kongl. Förordningen den 10 jan. 1759 angående Fatalier i Politie och Oeconomie mål, att hos Kongl. Maj:t i underdånighet sig beswära inom Fyra månader ifrån den dag han härom Kunskap får, hwarje månad räknad till Trettio dagar, den oräknad då en

sådan Kunskap erhålles, hwarwid han bör ställa Borgen för kostnad och skada, samt löftesskriften derom sine underdånige Beswär bifoga; Åliggande honom derjemte likmätigt Kongl. Brefwet den 1 April 1790, att bifoga behörigen styrkt Bewis, wid hwad tid han af detta Utslag del undfått.

År och dag som före utskrifwit står.

På dragande Kall och Embetets wägnar.

T. Ridderstolpe

G. A. Leijonmarck

N. Dahlberg

Jöns Risell

Carl Jac. Lundström

J. C. Thunberg

Benj. Sandels

/Dan. Ant. Hedenblad

Sedan Kongl. Maj:ts och Rikets Bergs Collegium genom Resolution af den 9de sistlidne November behagat tillåta ägaren af Hönsetters Alun Werk i Skaraborgs Lähn och österplana Sochn, HofJunkaren Wälborne Herr Bengt von Hofsten, att med nyttjande af Skiffer till Alunkokningen i stället för hittills brukelig wed, få fördubbla Pannornas antal, hwarmedelst större tillverkning till allmän och enskildt nytta kunde åstadkommas; Så har bemälte Herr HofJunkaren sett sig föränlåten blifwa försäkrad om nödig större tillgång å skiffer för framtida behof, dock utan att nu wilja sträcka sig utöfwer hwad på dess egne hemman i orten kan finnas, samt därföre om Mut- eller tillstånds Bref å dem anhållit. - I sådant afseende äro för mig uppgifne Hönsetters Säterie, Stora Hästhagen och Backelyckan: I Österplana By Backgården och Rännagården, Sjørås, Skagen. I Törnsetters By, Mellangården och Swen Eriksgård, alla i Österplana Sochn. Säteriet Gröneberg, Kinnagården, Skrifvaregården och Flygården i Klefwa Sochn.- Tåttneby i Kesta Sochn. I Forsshems By, Skattegården Stötorp och Ullstorp: I Årtorps By Storegården, Skattegården och Lillegården samt Berget, alla belägna i Forsshems Sochn, samt änteligen Skattegården i Bolum och Fullösa Sochn. Och emedan Herr HofJunkaren är den förste som sig i detta andamål anmält, samt sjelf är Jordägare, ty och med förbehåll af andras mig nu okända bättre rätt, warder honom härmedelst bewilljat, att ostörd få begagna den å ofwanstående hemman befintelige alunmalm eller skiffer, hwilken han därföre medelst Högloflige Kongl. Collegii åberopande Resolution, eger till Hönsetters Werkets fulla och behöriga drift med omtanke och på erforderligt sätt uppbyta låta. Skulle, när dessa skiffer anledning ar blifwa till sträckning och förhållande kända, utmål åstundas, må anmälan därom göras hos Berg domhafwanden; men bör emedlertid deta in originali, ellere genom behörige afskrifteer warda afkunnadt uti Österplana, Klefva, Kesta, Forsshems och Fullösa kyrkor, och Bewis däröfwer tagas, hælst inom en månads tid, eller där det sig gjöra låter, med tillämpning av allmänna lagen sist inom Nio weckors förlopp från denna dag.

Knutsberg den 27 feruari 1798.

På ämbetets vägnar

Sam Troilus.

Med originalet lika lydande intygas:

N. Rehnwall.

Upläsen i Forsshems kyrka den 9 april 1798 af Sven Hassel.

Upläsen i Fullösa kyrka den 15 april 1798 av Gabr. Lagereröth.

Till Hönsätters Alunverks Kontor.

Med anledning af min skrifvelse den 14 dennes, om bristande uppgift på Aluntillverkningen vid Hönsäter för år 1827, har BruksInspector A. Hallgren derstädes, jemte insändning, så väl för sagde, som innevarande år. På egne och sin Principals, Herr Grefve H. D. Hamiltons vägnar, begärt upplysning, om och till följe af hvilken Författning de voro förbundne att sådan uppgift hit lemna, helst dylik äfven skasll ingå till Landshöfdinge Embetet i Mariestad; varder meddelt, att Kongl. Maj:t och Rikets Bergs Collegium har uti Circulair till samtelige BergMästarene den 28 Mars 1817 om årliga Relationers insändande och innehåll, bland annat uti 6te art. Förskrifvet, rörande Tillverkade Metaller och andra Brukseffecter, att äfven beloppet af Alun då skulle uppgifvas; till följe hvaraf jag ock uti Circulair till samtelige Herrar BruksEgare inom Nora och Lindes Bergmästaredöme den 5 Mars 1818 dem, som detta angick, härom underrättat och infortrat sådane uppgifter vid hvarje års utgång, men hafva påminnelser derom till åtskillige Ställen sedermera måst ske och deribland en Allmän, d. 10 Febr. 1823, hvaruti omnämnes det ansvar af 20 Daler Silf^{mt}, som Kongl. Collegium föreskrifvit de försumlige; Villande jag ock meddela, att den omrörde till Konongens Befallningshafvande från Bruket ingående enahanda uppgift torde vara i afseende på Kronoutskylderne, med hvad dertill hör, hvaremot den hitgående, bland annat öfver bibringande kännedom åt BergMästaren och Kongl. Collegium om enahanda Bergsrörelses stundom olika drift på särskildta ställen, och hvaraf orsaken kan komma att utrönas, och rättelser, der så tarvas blifva vunne, hvadan ock begagnade Pannors antal bör tecknas; samt nyttigt att anmärkning varder gjord, enär betydliga förändringar blifvit verkstälde på dessa construction, särdeles af höjd, bredd och längd, äfvenså hvad RålutsKaren m.m. angår.

För sådane afsigter samt att kunna vid nödige tillfällen visa, hvad antal Personer, som genom Bergs Handteringarne hafva sitt uppehälle, dels såsom arbetare dels med dem åtföljande mindre eller alldeles icke arbetsföre, är det, som jag tillika äskat anteckning derå.

Uppställningen af dessa från Alunverken ankommande Listor har fått ankomma på Egarens eller Disponentens egen åtgärd men vill jag uti afskrift härhos meddela sådan, som jag vanligtvis tillförenehållit från hönsättere, samt temmelig fullständig; Dock skulle någon Rödfärg under tiden blifva bränd, bör Tunnetalet deraf äfven antecknas. Knutsberg den 29 December 1828.

Sam Troilius

Avskrift.

Vid Hönsätters Alunwerk, belägit i Skaraborgs Län, Kinne Härad och Österplana Socken, äro, under loppet af år 1824, med 3^{ne} Pannor, tillverkade 772 Tunnor 8 13 Alun. Under 1825 års fortgång, 772 Tunnor 7 , samt år 1826 574 Tunnor 10 7.

Orsaken till 1826 års mindre tillverkning, i förhållande till de föregående årens, igenfinnes uti den, förleden sommar inträffade Vattenbrist, hvarigenom Alunkokningen, undere 3^{ne} Månader måste hvila.

De vid Bruket engagerade och sysselsatte arbetare, hafva under omnämnda 3^{ne} år utgjort 83 Personer af arbetsföre qvinnor och män. De på dessas förtjänst uppehåll egande Personer af underåriga Barn och Orkeslösa, äro inalles 59 st.

Utom dessa finnas 11 Personer Gratialister, hvilka dels af sjukdom, dels af ålderdom, äro oförmögne att något arbete förrätta.

Hönsäter den 24 Mars 1827.

H. G. Korsell

Bruks Inspector

Likheten med Originalen intygar/ Sam Troioius.

Kongl. Maj:ts Nådiga Resolution uppå en af Egaren af Hösaeters Alun-verk Grefve H.D. Hamilton i underdånighet giord ansökning om befrielse från skyldigheten att bestå tunnor till den 30^{del} af Alun-tillverkningen vid nämnde verk, som till Kongl. Maj:t och Kronan skall utgöras, så wida han icke erhöle 32 ? för hvarje tunna eller ock utsyning å Kronans Skog af twänne timmerträd för hwarje käril; och det på den grund att Alun-tillwerkarens hittills iagtagne åtgärd, att lämna käril till 30de Alunen skall tillkommit icke genom någon lag, som dertill förbunde, utan af gammal wana emot hwilken icke något påstående gjorts; att kärilens inköp eller anskaffande från andra hemmans skogar medförde en icke obetydlig utgift samt wid rättvisa och billighet aldrig borde anses tillhöra Aluntillverkningen och att derföre Hösaeters Alun-verk icke, såsom Andrarums och tillafwentyr afwen andra dylika verk åtnjutit någor understöd från Kronans Skogar, utan alltid måst med egna tillgångar drifwa werket, men ändock betalt samma skatt. Gifwen Stockholms Slott den 6 Julii 1831.

Kongl. Maj:t har, sedan Dess och Rikets Stats Contoir med underdånigt utlåtande inkommit detta mål Sig föredrags låtit; Och då Alunskatten till Staten utgör en viss del af tillverkningen, sådan den för att kunna afyttras, föres till hamn eller wåg, hwarest Skatten bör lefwereras och deraf följer, att då waran för att blifwa säljbar måste efter dess beskaffenhet wara inlagd och förwarad i käril, så att den kan handteras och transporterats, åfwen den del deraf som tillkommer Staten, bör på enahanda sätt författningarne föreskrifwa, samt enär den omständigheten att Hösaeters Alunwerk icke från Kronans skogar njutit något understöd utan af egna tillgångar drifwits, ej kan innefatta något skäl till bifall å ifrågavarande underdåniga ansökning, emedan vid bestämmandet af Kongl. Maj:ts och Kronans andel af tillweerkningen wid Alun-weerken, så wäl Skogstillgångarne som andra förmåner måste ha kommit i beräkning och förmåner af att äga egne tillgångar till werkets bedrifwande icke bör anses mindre än den att få hämta behofwet ifrån Kronans eller andre främmande Skogar; alltså finner Kongl. Maj:t ej skäl till Grefwe Hamiltons förewanrande underdåniga anssökning lemna Dess Nådiga bifall. – Hwilket wederbörande till underdånig efter rättelse länder. Datum ut Supra.

Under Min Allernådigaste Konungs och Herres Sjukdom

Oscar

/C. S. Skogman

Transumt af Konglig Maj:ts nådiga bref till dess Befallningshafwande i Skaraborgs län den 28 October 1802.

10de. I afseende till den om wärdet af Hönsetters alunbruk i Kinne Härad och Österplana Sockn wid uppskattningen upkomna fråga, har med afseende på de flera Alunbruk, som uppskattning undergådt, oss å ena sidan förekommit, at det icke finnes uplyst eller utredt hwarken hwartill uppskattningen Peremedium wid detta alunbruk sig bestiger, ej heller till hwad belopp sig uppskattningskostnaden bör räknas, men som å andra sidan något gällande skäl icke anfördt at å afkastningen 2/4-delar borde afdragas dels såsom tillwäkningskostnad, och dels för oförutsedde händelser, hwilka sednare icke mera wid detta wärk än andra dylika inrättningar kunde antagas, så hafwa wi efter den uppskattningsgrund, som af commiten blifwit lagd, pröfwat skäligt inskränka det bewiljade afdraget till halfwa afkastningen. I följe hwaraf detta alunbruks uppskattningswärde således kommer at blifwa 12.500 Rd; efter hwilket wärde I hafwen at afgiften låta beräkna och upbära.

Gustaf Adolph
/M. Rosenblad

Hwälbetrodde Krono Befallningsman Martin Hultman och Häradsskrifwaren J. Telning, enligt förående Transumt af Kongl. Maj:ts till mig aflåtna nådiga skrifwelse, skall det Eder åligga, at den å wärdet på Hönsetters Alunbruk fastställde tillökning uti framdeles afgifwande redogörelse för förmögenhetsafgiften, såsom en extra ordinir upbörd under åberopande och biläggande häraf behörigen observera, samt den derefter belöpande afgiften tu/4-dels Procent behörigen och ofördröjligen upbära och i LandsRänteriet lefwerera.

Mariholm af LandsContoiret den 8 Jan. 1803.

J. W. Hierta

/

Förslag till arbetsmethod för bränning af Rödfärg i ugn vid Hönsäter.

Sedan alunslammen är på vanligt sätt tvättat och slammad, upplöses den på torrklafve för att genom yttre luftens åverkan torkas, och hvilket torde underlättas genom att understundom omskåtta den. Den bör under torkningen ej få ligga utbredd i ett lager utan helst vara upplagd i högar och böra dessa uppstaplas så luftiga som möjligt, allt för befordran af en hastig och god torkning.

Då så mycket slamm erhållits, att ugnen kan få gå 3 à 4 dygn, bör bränningen företagas. Eldningen sker genom eldstadsluckan b/ och bör dertill begagnas någorlunda torr- gran- eller tallved, af 8 à 9 fots längd. Draget till eldstaden regleras genom att med tegelbitar tilltäppa eller öppna hålena c/ samt genom spjället d/.

Insättning och uttagning af rödfärgen sker genom öppningarna a/ hvilka skola vara stängda genom plåtluckor; genom samma öppningar skeer äfven arbetet uti ugnen under bränningen. Slammen inskåttas i ugnen samt utjemnas sedan med stör -; uppbygning från botten sker med jernspett ett par gånger på hvarje bränning, men omrörning sker oftare och ju oftare dess bättre. Derpå beror att färgen blir jemn och ej slaggbrännes. Till hvarje bränning inlägges cirka 5 Tunnor (om 2 Centner) och böra 3^{ne} sådanne medhinnas pr dygn. Blir ugnen för het låter man den svalna mellan bränningarna.

Af största vikt vid bränningen är att afpassa uttagningarna, så att färgen får samma nuance så väl den ena gången som den andra, och för detta något som genom regler ej kan inhämtas, utan beror det helt och hållet på ett vant öga och omtänksamhet hos arbetarne.

Arbetet vid ugnen bestrides af 2^{ne} man, hvilka gå till skiftes, men böra de hjälpas åt vid urtagning och insättning. Samtidigt med bränningen bör afven färgens malning och sigtning försiggå, ty om den får ligga någon tid insuper den fuktighet och försvårar derigenom mycket, åtminstone det sistnämnde arbetet. Sigtningen sker bäst genom en vanlig rullsigt, och bör sigtduken hafva en finlek af 32 trådar på verk tummen.

Rödfärgen bör vid dess inpackning i tunna uppvägas, och ej såsom nu sker, endast iskåttas tills tunnan blir full; hvarje tunna bör hålla 2^{ne} Centner i likhet med samma vara från Falun.

Wedåtgången i Falun vid en i det närmaste lika ugn är 12 kubikfot (torr wed) pr Tunna om 2^{ne} Centner.

Botten i ugnen bör vara af eldfast tegel, men kan till en början inläggas af det tegel, som finnes på platsen.

Hönsäter den 10 Januari 1866.

S. Cleophas